

tébe mosódik át. Az eseményeké, az éveké lesz a szó. Eddig minden megtörténhetett egyedül is. A továbbiak már el sem képzelhetők az egész életmozgása, azaz Németország nélkül. A történelem kinyitja az egyén életét, a háború utolsó napjai következnek. Az egykori német patriótából sztrájkvezér lesz. Katonai börtönbe kerül, s tovább már a német forradalom viszi. A müncheni napok és hetek után menekülés, letartóztatás, börtön, statáriális bíróság, várfogság. A film pergése megáll. A börtön az utolsó állomás. Megint az egyén kerül az előtérbe, s ezzel egy szép, heroikus emberiség. A börtönben írja meg Toller drámáit s a Feeskék Könyvét. Amikor kiszabadul, a könyv bezárul, — az ifjúságnak vége: s ennek szimbolikus értelme is van. Toller harminc éves lett. Azóta tiz év telt el. Erről már nincs szó a könyvben. Az olvasó — ha nem figyel eléggé oda — úgy érzi, mintha távoli emlékektől venne bucsut, amikor becsukja a könyvet, holott a könyv egészen friss: a ma már emigráns német író egészen aktuális intelme szól ki belőle. S ennek az intelemnek a könyv végig illusztrációja, ugyanúgy, ahogy a könyvben szereplő egyén egy időszakasz típusa: az igazán haladó német ifjúságé, sőt azé az ifjúságé is, mely együtt élte az időt vele, pl. Magyarországon. Ezeket éltük meg mi is, ha az eseteink és anekdotáink mások is. Ugyanígy vonultunk mi is 1914-ben a frontra. Nekünk is Toller sorsa lett a sorsunk. Mi középeurópaiak ugyanegy katlanban főttünk. Az idők aktív erjedettségébe való fejlődésnek ugyanazon a szakaszain mentünk át mi is. Ugyanazok voltak a konfliktusaink s ugyanazokból a hibákból és szenvedésekből tanultunk. Toller egyéni élete persze eredményekben gazdagabb. De nekünk is megvoltak a müncheni napjaink s a Niederschönenfeldünk. Így tehát a tanulságaink is azonosak. A magyar huszas és harmincas évek ugyanúgy 1918 és 19 torzulatainak a következményei, mint a német 1933. A politikai nevelés hiánya, az ideológiai bizonytalanság nálunk is hasonló eredményekre vezetett. Ez az ideológiai bizonytalanság Toller könyvében még ma is tart. Intelmeiből valami olyasmi is kiérthető, hogy a dolgok alakulása azon is mult, hogy nem volt mindenki olyan mint Toller. Holott nem azon mult, hanem azon, amin a Tollerek és nem-Tollerek multak: a történelem nagyon is konkretizálható erőin. Pontosan azokon az erőkön, amiket Toller könyvében csak liraian lát. Mindegy! A német haladó ifjúságnak ez az önéletrajza kész. A magyar irodalomból viszont még egy ilyen is hiányzik. Nem az emlékekért, hanem, mert a tanulságait, ilyen aktualisan, ahogy Toller megragadja, a magyar irodalomnak is fel kellene mutatni, épp az előtt az ifjúság előtt, mely egy másik német ifjúság mákonyától részegen zajoskodik a magyar napokban.

(Ainud)

Bolyai Zoltán

A MESE HABBAL. Remenyik Zsigmond új regénye korántsem nevezhető egyszerű írásnak. Már a műfaja is (szatira) komplikált. S hozzá még ezt is komplikálja (romantikus szatirát ír, s ezt is ironikusán), valami olyan mozdulattal, hogy: „hát ha csak mesélni szabad, hát itt a mese, az ördög vigyen el a mesétekkel, a formáitokkal együtt“ s ez azt jelenti, hogy nemcsak környező világát teszi neveltségessé, hanem a formát is, amivel tréfáit űzi. Olyan író ez a R. Zs., akit szinte semmi sem köt. Például szatirát ír, de még a szatira megszokott tulzásain is túlmegy. Ugy gondolja, hogy ha már meghaladja a világot, amit kicsufol, hát meghaladja ennek a világnak a logikáját is. S tényleg: regényében sok a dadaista, szürrealista elem. S ezeknek az elemeknek a következtében még inkább komplikálódik

minden. Végül a hatás sokfélesége éri az olvasót; még pedig az a sokféleség, amire a dadaisták és a szürrealisták törekedtek. Páthosz és guny, ironia és komolyság, játék és kinyilatkoztatás s egész sor más ellentétes benyomás kavargó, keresztjezi hatását a könyvben, úgy, hogy még a komolyan vett részek is átítatódznak vele. De — és ez a jellemző — a Mese habbal mégse vesztí el a célját: mögötte rettentő komolyság áll. Kiderül az író szándéka. Kétségtelenül: erősen kell odafigyelní, mert különben azzal a benyomással teszi le az olvasó, hogy ennek a sokféleségnek valamiféle érzelmi és ideológiai anarchia az oka és az, hogy az író még nem számolt le végleg a dolgokkal: alakul. Holott leszámolt. Tudatilag egész biztos, hogy leszámolt, csak épp a formáló készségével nem haladta még meg — a multját, ami tényleg Dada s a szürrealizmus közeléből indult hosszú, érzelmes, még a sorkezdések tipográfiai elhelyezésére is ügyelő lírai tételekkel, amikben az emberi társtalanság és életkilátástalanság minden fájdalomra sír, kétségbeesít — és gyönyörködtet egy Szomori Dezsőre emlékeztető, gazdag melódiájú megírásban. A Mese habbal gyökerei ebbe a multba vezetnek. Persze az író közben fejlődött, s főleg fejlődött az idő: — az emberi magány és életkilátástalanság értelme kiderült. R. Zs. már nagyon jól tudja mindezek okát, magyarázatát s mult tudja, meg is változott a magatartása azokkal szembe. S ha a multban együtt sírta, siratta a kilátástalanok és kétségbeesettek világát, úgy ma szemben áll e kilátástalanok és kétségbeesettek világával. Megfordult. Az ellentétébe esapott: a tudata kieserélődött, — ám a régi írói formálás kezdetben megszokott járulékaí még kötik. A szürrealista és dadaista eszközökről még nem tudott végleg lemondani. Igaz ugyan, hogy ezeknek az eszközöknek a használatát a szatira megengedi. Ezek az eszközök azonban eszköz voltakon kívül valami egyebet is jelentenek. Ezek az eszközök egy még teljesen ki nem cserélt szubjektívitas jelei; egy elsúlyedvt világ kiemelkedő roncsaí, amelyek ijesztő egyedüliségükben még kisértetiesebben idézik egykori életelevenségüket. A Mese habbal oldalain pl. mindenütt „iszonyuan“ fúj a szél azokon a helyeken, ahol az író lényeges mondanivalóí kihangsúlyozásához ér. Álljunk meg ennél a szélnél. Sajátságos és meglepő eszköz ez a R. Zs.-féle „iszonyú“ szél (hogy az író egy kedvenc jelzőjére felhívjuk a figyelmet). R. Zs. eddig minden kiadott és kiadatlan kéziratában megjelenik, a legváratlanabb helyeken, mindegy, hogy dél van-e vagy éjszaka, egyenlítői hő-e vagy arktikus fagy. Ez a szél felesap. Besöpör mindent az uccáról, felkavar minden port és szemetet, lehullt és rothadt falevelet, öszszegyűrt papírt és eldobott rongyot, széttaposott cigarettavéget és döglészt levegőt. Ez a szél megbogtatja az uccák plakátjait. Különös értelmek lesznek világossá. Váratlan személyek elé kergeti a tárgyakat. Meplepő összefüggések derülnek ki. Emlékekre világít, vad képzetársításokba kerget. Elkeseredetten rázza a fákat, házakat, városokat. E szél zugása nyomán a szív elnehezül, az értelem megrid. Felületesség volna ezt a szélt csak egyszerű szélnék venni. Ez a szél más valami: az idő teljességének a szele. Valahonnan az Apokalypsis soráiból való. Minden elsötétül, amikor ez a szél felsír. Az egész világ kint szorong a házak előtt s az emberek a lelkükben és a szájukon úgy vinnyognak mint a kuttyák. R. Zs. hősei számára az életrelátás pillanata ez: a rettenet közepe. Köröskörül mindenfele rémek állnak. És a szél — az „iszonyú“ szél — fúj. Ez a szél a legmagasabb életkétségbeesés, a legsötétebb élethangulat kifejezése. R. Zs. hőseinek (és önmagának is, ezért jellemző ez a szél) a maximális életérzése. Benne arról van szó, hogy ebben az utolsó perében, a világvég ez infernalis sötét-

ségében és kiuttalanságában „mindent rendbe kell hozni, mindent el kell intézni, mielőtt nekimegyünk a Dunának.” Ennek az élethanulatnak a félrevert harangja ez a szél. S ez a harangzás hiábaváló. Megoldás nincs. Az események esztelen logikájukban zuhognak tovább. „Az egyik dolog megy a másik után.” Menekülés előlük nincs. „A dolog egyáltalán ott kezdődött, hogy a világra jöttünk”, — mondja a regény hősenek felesége. „Körül vagyunk véve ellenségekkel... semmi közünk egymáshoz... be kell vallanunk, hogy mindez hazugság. Az élet az, ami most folyik körülöttünk. Amit nem lehet megérteni s ami jön kiméretlenül.” S az események esztelen logikájukban zuhognak tovább. A szél felcsap megint és összekavar mindent. — Mi ez a szél? Üres fikció? Nem. Apokalyptikus líraság? Prédikációs staffázs? Egyik se, mert mindakettő, illetve: utalás a helyre, ahonnan 1. az író ered (társadalmilag: a világvég hangulatú uralkodóosztály; irodalmilag: e világvéghangulatú uralkodóosztály utolsó formái változata) s 2. a mélyebb értelem, amit ezáltal az író szuggerál; — összevéve az a stilromantikus eszköz, amit R. Zs. még ebben a regényében is használ, mely a szélmotívum által szuggerált alaphangulat értelmében olyan mint valami szemétdomb, amelyen menekülő és vesztüket érző s a minden létjogosulatlanságuknak maguk is rég tudatára ébredt, mindenre alkalmatlan Georg Grosz-i kirajzolású emberek kavarognak. Kik ezek az emberek? A harmadik rend emberei, akikben teljes felbomlásában jelentkezik ennek a rendnek a tudata. A regény hőse Cassius ur és a regény tartalma, hogy Cassius ur miként vergődik azok közt az ellenmondások között, amik történelmi helyzetének beteljesedéseként megfellebbezhetetlenül bekövetkeztek számára. Sötét könyv annak, aki Cassius urral tart, de mulatságos az előtt, aki meghaladta Cassius urat. Viszont mégsem ilyen egyszerű a dolog, mert e mulatságosság mögött, az „iszonyú” szélben, egy sápadt ember tördeli a kezét. Talán R. Zs. vagy a Lelkiismeret, mindenesetre valaki, aki az íróhoz egész közel áll s mindezt a lelkére veszi s az egésszel szemben ez a magatartása. Nagyon sajtáságos helyzetre világít ez. Arra az ellenmondásra, amit az író ebben a regényében még nem győzött le. Nevezetesen, hogy R. Zs. meghaladta ugyan Cassius ur világát, ezt a világot azonban még nem vetkőzte ki teljesen önmagából. Az a formálás ez, amikor a mondanivaló már más mint az író szubjektivitása, de a szubjektivitás még ellepi a mondanivalót. Ezért tévesztheti meg az olvasót R. Zs. és hiheti, hogy ez az egész regény csak egy különös egyéniség megnyilvánulása, amely mellől hiányzik a kánonikus irányzás: az anarchikus „élmény” valódi legyőzése. S tényleg Cassius urnak nincs a regényben határozott ellentéte, Gegenspielerre. Erre a Gegenspielerre csak utalás történik törmelék figurákban és verbális kimondásban, de határozott kiformalása hiányzik. Így azután a „mélyebb értelem”, a „világnézeti” lezárás, ha nem is hiányzik a regényből, de relativizálódik. Ha akarom meg van, ha akarom nincs meg állapotban lebeg. Feltételezhető, de nem konkrét. Szükségszerű következménye ez minden lírailag túlkompensált írásnak, különösen ha ez a líraság az említett társadalmi-irodalmi gyökerekből ered. Ennek az érzelmi túlkompensálásnak a következménye a regényben a hosszadalmasság, a koncentrációhiány, a helyenként nehezen követhető allegorizmus, ismétlés, absztrahálás stb. Hogy ezek ellenére a Mese habbal mégis talál, az az író és a könyv igen határozott véleményeinek tudható be e megtébolyodott világról, ahol az embereknek nincs karakterük s nem értik az értelmes beszédet. R. Zs. formálásának — ezen a fokon — lehetnek ellenmondásai, törései, eluralkodhat

rajta a saját régi melódiájának a szeretete, Cassius ur világát azonban olyan tiszta lelkiismerettel és érzülettel világítja át, ami páratlan irodalmunkban. Valójában viszont annak az írónak az átvilágítása ez, akinek Cassius ur világa eddig legnagyobb emberi és írói élménye volt s ezt az élményét az erről a világról való leszakadása pillanatában mutatja föl a meghaladás és a belőle valóság minden komplex forrongásával.

(Cluj)

Gaál Gábor

NAGY LAJOS RIPIORTKÖNYVE.¹ A riportban Nagy Lajos olyan műfajhoz nyult, amelyhez csak progresszív író nyulhat eredmény-nyel miután magyar polgári írónak vagy derogál az ezzel a műfajjal való foglalkozás, vagy ha ezen túl is teszi magát, természetlen, mert nincs vele mihez kezdenie. Igaz, Móricz Zsigmond és mások is próbálkoztak a riport műfajával, de csak a pesti lapok keretén belül, ahol a magyar baracktermés dicséretén s a lokális anekdotázáson alig megy túl az író meg — az olvasó. Nagy Lajos három riportja nem a baracktermésről anekdotáz, hanem arról a termésről beszél, amely már rothadón hullónak mutatkozik abban az atmoszférában, amit a tizenöt éves magyar mentőpolitika és szélesebb perspektívában a csökkenni sehogysem akaró világkrízis teremtett meg. Nagy Lajos három tulérett gyümölcsét, három városát a magyar világnak mutatja be szarkasztikus fényel. A három városban a magyar polgári rend gazdasági strukturáját és az e mögött tátongó ellentéteket: a külvárost, a temetői tepsedésben növe munkanélküliek sorait, a hullaszagot, mely e városokból árad, s a sántaságot, amivel a bürokrata kispolgár biceg és a fonákságot, amelyben ez az egész világ lubickol. — A sorozatban Szolnok az első. Szolnok, ahol az idegen látványosság számba megy, ahol teljesen letört a hajdani nagyforgalom. Ahol a MÁV munkásai hatvan százalékát bocsájtotta el. Ahol az adóvégrehajtó a házak egyet-letlen de állandó vendége. De ahol mégis él pl. a prostitúció, s a legterebélyesebben virágzik a potemkin centrum és templomok mögött a nyomor. — A második város Hódmezővásárhely. Alföldi város — melyben a gabona, bor, szalonna, csizmák, szűrők, vásznak, legelésző marhák, hízó disznó, dús rétegek: illúziók. E képzetek mögött a munkanélküliek serege lebzsel. A lakosság száma csökken. „A megélhetési viszonyok elviselhetetlenek“ — regisztrálja a polgár. A gazdák vonalán — vegetálás. Kultura? — Itt nem tartja az egyetlen kávéház sem a Neue Freie Presset, — mert „túl baloldali“. Nyugat, Helikon, hogy progresszivebb folyóiratokat ne is említsünk, itt ösmeretlenek. Kalandor regény még fogy valahogy. A könyvesboltok összevissza hűsz könyvet adnak el havonta. De van azért egy 736 oldalas „(Város) történet a családok tükrében.“ Ebben minden „jelentős“ polgár neve előfordul. Ez itt az érdekes olvasni való. — A harmadik, dunántúli város: Győr. 52.000 lakos. — 11.000 munkanélküli. A város lakosságának tehát több mint egy ötöde. Miből élnek Győr munkanélküliei? Abból amiből munkanélküliek a világon mindenütt másutt élnek: egymás kölcsönös segítéséből. De akinek pénze van, az itt is jól táplálkozhatik. A korszón hattól kilencig tilos a járműveknek járnai, hogy zavartalan legyen a séta, a nőkre való vadászás. Olvasással a győriek sem nyugtalanítják magukat. Ugy távozik ebből a városból az író, hogy vissza, 1900-ba, vagy előre 1960-ba szeretne utazni és szinte reméli, hogy a térbeli távozással az időbeli is megtörténik. Ott tartózkodása utolsó órá-

¹ Három magyar város. Kosmos, Budapest, 1933,